

Dorawa, Marian

"Richtlinien zum Schutze alter wertvoller Orgeln, Weilhimer Regulativ. Zugleich kurzgefasster Bericht über die Tagung der Orgeldenkmalpfleger in Weilheim Teck von 23 bis 27 April 1957", Berlin 1958 : [recenzja]

Ochrona Zabytków 19/3 (74), 74-76

1966

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

pożądane zsynchronizowanie obu kwestionariuszy oraz powrót do ujęcia repertoriów zabytków ruchomych (wraz z państwowymi i prywatnymi zbiorami już istniejącymi bądź mającymi powstać w przyszłości) w ramy jednych i tych samych norm, pod ogólnym kierownictwem Komisji Narodowej. Uznano na koniec za odpowiadające obecnemu stanowi wiedzy i bieżącym potrzebom rozszerzenie „Inwentarza” na dwie dziedziny:

3. inwentarz dokumentacji archiwalnej do zabytków sztuki,
4. inwentarz ikonograficzny symboli, wyobrażeń i emblematów w sztuce sakralnej i świeckiej, mając na względzie korzyści, wynikające dla każdej z wymienionych gałęzi ze współdziałania z pozostałymi, podczas gdy całość swym zasięgiem i ambicjami reprezentowałaby godnie „Inwentarz” zabytków sztuki we Francji. Zrealizowanie tak pojętego „Inwentarza” przewiduje stałą współpracę wszelkich organów administracyjnych i organizacji społecznych, których działalność rozciąga się na rozpatrywaną dziedzinę przy zachowaniu samodzielności służb specjalistycznych, ograniczonej jedynie stosowaniem norm, co jest niezbędne, aby wyniki prac mogły być wykorzystane dla potrzeb „Inwentarza”. Realizacja „Inwentarza” zakłada również przegrupowanie rozproszonej istniejącej dokumentacji oraz jej uporządkowanie, sprawdzenie i metodyczne uzupełnianie, w wyniku czego ma powstać kartoteka działowa, z której będzie można czerpać potrzebne informacje. W praktyce uznano za konieczne stworzenie ognia pośredniego między instancją lokalną (dla Francji na szczeblu departamentu), a centralną instancją narodową. Wynika stąd trójstopniowy schemat organizacyjny, który kształtowałyby się następująco:

1. Komisja Narodowa, do której należeć będzie ustalanie planów i norm pracy, rozdział kredytów, gromadzenie materiałów, zwoływanie kolokwii specjalistycznych, wysyłanie ekip badawczych oraz podejmowanie wszelkich kroków, potrzebnych dla zapewnienia powodzenia i ciągłości przedsięwzięcia;
2. Komisje regionalne, złożone z przedstawicieli zainteresowanych instytucji i z osób prywatnych, mające w ramach dyktand udzielanych przez Komisję Narodową bardzo znaczną swobodę działania;
3. Komitety departamentalne, lokalne lub techniczne, stanowiące organ wykonawczy Komisji Regionalnych.

Dokumentację zestawioną przez Komitety departamentalne, w wykonaniu programu ustalonego na szczeblu regionalnym wg dyktand Komisji Narodowej, stanowiąc będą w zasadzie:

- notatki, sporządzone wg szczegółowych norm,
- towarzyszące tymże notatkom plany i zdjęcia rysunkowe,
- uzupełniająca je odnośna dokumentacja fotograficzna, zestawiona w oparciu o fototele istniejące i uzupełniana w wyprawach terenowych.

Przechowanie wymienionej dokumentacji przewiduje się na trzech szczeblach: centralnym, regionalnym i departamentalnym, zaś jej wykorzystanie zo-

stanie zapewnione przez zastosowanie najnowocześniejszych środków technicznych.

Obarczona przygotowaniem Inwentarza generalnego Komisja Narodowa postawi w ten sposób do dyspozycji architektów, historyków sztuki, archeologów i — ogólnie biorąc — wszystkich badaczy sieć ośrodków dokumentacji, dokąd dotrą wszelkie informacje, zdolne dopomóc im w wykonaniu ich zadań. Ponadto, przez publikacje zbliżone do „serii” zagranicznych i przygotowywane w sposób umożliwiający dotarcie nie tylko do specjalistów, lecz również do szerokiego kręgu odbiorców, Komisja przyczynić się ma do „integralnego włączenia dziedzictwa kulturalnego w życie narodu”, co stanowi główny przedmiot zamierzonego przedsięwzięcia, mającego prowadzić do rzeczywistej odnowy badań nad historią sztuki we Francji.

Uzupełnieniem zasadniczej części wydawnictwa są aneksy zawierające pełne teksty: dekretu Prezesa Rady Ministrów nr 64-203 z 4.III. 1964 r., powołującego do życia przy Ministrze Kultury Komisję Narodową dla przygotowania zestawienia inwentarza generalnego zabytków i skarbów sztuki Francji oraz rozporządzenia wykonawczego Ministra Kultury z tejże daty, ustalającego skład osobowy wymienionej Komisji i jej władz naczelnych. Dobór ilustracji, przedstawiających XIX-wieczne widoki rozbiórek budowli zabytkowych, podkreśla przez swoistą wymowę wagę zagadnienia będącego przedmiotem publikacji.

Programowe wydawnictwo francuskie budzi refleksje i skłania do porównań. Uderza przede wszystkim, w porównaniu ze stanem zaawansowania akcji inwentaryzacyjnej w innych krajach, brak posiadania przez Francję — mimo przeszło stuletniej tradycji i daleko posuniętych prac przygotowawczych — jednolitego inwentarza krajowego i poprzestanie na niezdolnych do zastąpienia go, rozproszonych inicjatywach, ograniczonych terytorialnie bądź przedmiotowo. W obecnie przedstawionym ujęciu zwraca uwagę dysproporcja między niezwykle drobiazgową dokumentacją, a odległą — aczkolwiek stanowiącą zasadniczy cel przedsięwzięcia — publikacją właściwego inwentarza, „na wzór” serii ukazujących się w innych krajach. W związku z tym nasuwa się obawa, że niezwykle szeroko zakrojony zakres „Inwentarza” (z dokumentacją archiwalną oraz wydzieloną ikonografią włącznie) może utrudnić pełne powodzenie tak maksymalistycznie pojętego przedsięwzięcia. Wątpliwości budzi również zamierzona wielostronność opracowania, której realizacja może okazać się zawoźna wobec znanych trudności w pogodzeniu poziomu naukowego z ujęciem popularyzatorskim i stojącej mu na przeszkodzie ograniczonej atrakcyjności tego rodzaju wydawnictw. Życząc nowej inicjatywie francuskiej powodzenia w realizacji pożytecznego przedsięwzięcia, należy oczekiwać jego jak najszybszych wyników w formie publikacji, które wzbogacą warsztat naukowy badaczy również i w Polsce ze względu na długotrwałą tradycję związków artystycznych między obu krajami.

Zdzisław Bieniecki

*

Richtlinien zum Schutze alter wertvoller Orgeln, Weilheimer Regulativ. Zugleich kurzgefasster Bericht über die Tagung der Orgeldenkmalpfleger in Weilheim Teck von 23 bis 27 April 1957. Verlag Merseburger, Berlin 1958.

W dniach 23—27 kwietnia 1957 r. odbyły się w Weilheim/Teck (Niemiecka Republika Federalna) konferencje poświęcone ochronie zabytkowych organów, zorganizowane staraniem Krajowego Związku Ochrony Zabytków i Towarzystwa Przyjaciół Organów.

Konferencje te, przeplatane koncertami na barokowych 23 rejestrowych organach w miejscowym kościele św. Piotra, zgromadziły ponad 60 uczestników. Owocem tych konferencji są przepisy normujące ochronę zabytkowych organów. Straty jakie poniosła kultura w wyniku wojen i narastającego procesu niszczenia są ogromne. Aby ocalić przed dalszym niszczeniem nieliczne już zabytkowe instrumenty organowe, ustalono ogłoszone drukiem przepisy, według których powinna postępować ich ochrona oraz inwentaryzacja. Całość została ujęta w siedmiu zagadnieniach:

I. Pojęcie zabytkowych organów.

1 Organami w rozumieniu „Regulaminu” są tylko organy piszczałkowe. Artystyczne instrumenty organowe to pozytywki, portatywy, regaly itp. w zakres tego pojęcia nie wchodzi organy elektroniczne i fiszharmonie. O zabytkowym charakterze organów świadczy zarówno zewnętrzna oprawa, charakterystyczna dla danej epoki stylowej, jak również oryginalna mechanika.

2 Zabytkowy prospekt organowy musi posiadać wartości artystyczne minionej epoki. W wypadku istnienia tylko samego prospektu, mówi się jedynie o ochronie zewnętrznej oprawy instrumentu („Gehäuseschutz”).

3 W skład zabytkowej mechaniki organowej wchodzi wiatrownice zasuwowe, traktura mechaniczna i oryginalne piszczałki. Wówczas mówi się o ochronie brzmienia organów („Klanglicheschutz”). Zabytkowy może być również kontuar organowy wraz z klawiaturami manuału i pedału oraz manubriami.

4 Nowsze organy można uznać również za zabytkowe, gdy posiadają szczególne wartości charakterystyczne dla czasu ich powstania (mimo braku wiatrownic zasuwowych i traktury mechanicznej). Muszą jednak istnieć najmniej 80 lat.

II. Inwentaryzacja (opisowa).

1. Proces ochrony zabytkowych organów rozpoczyna się od sporządzenia ich opisu wg następującego porządku:

- a. stwierdzenie zabytkowego charakteru organów,
- b. opis zewnętrznej oprawy wraz z nawarstwieniami polichromicznymi,
- c. opis mechaniki,
 - aa) rodzaj wiatrownic i ich rozmieszczenie,
 - bb) rodzaj traktury,
 - cc) spisanie dyspozycji,
 - dd) rejestry mieszane (mixture),
 - ee) materiał,
 - ff) rodzaj miechów,
 - gg) wysokość brzmienia (miernikiem wysokości brzmienia jest $a = 440 \text{ Hz}$ przy 15°C),
- d. ustalenie czasu budowy, budowniczego, wszystkich późniejszych przeróbek i napraw w oparciu o materiały źródłowe. Niezbędne są również szkice rysunkowe i dokumentacja fotograficzna,
- e. stan zachowania.

2. Wartościowe piszczałki w poszczególnych rejestrach podlegają inwentaryzacji pomiarowej. Przy piszczałkach labialnych należy pomierzyć menzurę czyli przekrój, szerokość otworu labialnego, szerokość stopy i jej wysokość, grubość ścian, jak również należy określić rodzaj materiału. Również przy piszczałkach językowych inwentaryzacji podlegają poszczególne części. Mierzony mierzonych piszczałek tego samego tonu (np. C-c'-c''-c'''), w poszczególnych rejestrach należy zapisać na specjalnych tablicach. Do pomiaru mierzony służy taśma, w której jako jednostkę mierniczą przyjęto $\pi = 3,14 \text{ cm}$. Dla dopełnienia całości inwentaryzacji konieczne jest utrwalenie na taśmie magnetofonowej brzmienia zarówno poszczególnych rejestrów jak również całych organów, grając krótkie utwory organowe — chorale lub improwizując na dowolne tematy.

III. Ochrona.

1. Zabytkowe instrumenty organowe wymagają szczególnie troskliwej opieki i ochrony przy zachowaniu odpowiedniej wilgotności i wentylacji. Ponieważ wysokość brzmienia jest różna latem i zimą, należy ją badać dwa razy w roku.

2. Opiekę nad zabytkowym instrumentem organowym powinien sprawować budowniczy organów, który po trafi docenić jego walory zabytkowe, chroniąc przed zniszczeniem części metalowe lub gniciem i owadami części drewniane.

3. Również organista może być opiekunem zabytkowych organów, stąd też stanowisko to należy zlecać osobom, które w pełni docenią wartość powierzonych im instrumentów, umieją się nimi posługiwać oraz utrzymują je w stanie nie budzącym obaw przed możliwością zniszczenia lub pomniejszenia ich wartości.

IV. Naprawa.

Naprawa ma na celu konserwację zagrożonego lub zniszczonego instrumentu z przywróceniem go do stanu pierwotnej używalności, odnosi się ona do organów przebudowanych lub zniszczonych. Naprawie podlegają zniszczone piszczałki, traktura, wiatrownice itd. Przeprowadzenie wszelkich prac remontowych należy zlecać budowniczemu organów, którego postawa i umiejętności gwarantują, że przeprowadzone prace nie pomniejszą wartości zabytkowych i muzycznych instrumentu.

V. Restauracja (Rekonstrukcja).

1. Celem restauracji jest doprowadzenie organów do pierwotnego stanu, w którym bardziej będą podkreślone ich wartości zabytkowe. Rekonstrukcja powinna zawsze zmierzać do przywrócenia dawnej oryginalności — tak np. od strony brzmienia — renesansowym lub barokowym organom, które uległy przebudowie w XIX w., należy przywrócić pierwotną dyspozycję.

2. Przy zagadnieniu restauracji są istotne zarówno zachowane autentyczne części, jak również późniejsze dodatki. W wypadku istniejących wątpliwości, które z późniejszych dodatków należy usunąć, likwidacji podlegają te wszystkie dodatki, które nie są charakterystyczne dla epoki powstania organów. Stąd więc przy rekonstrukcji należy mieć na uwadze następujące elementy:

- a) dyspozycja rejestrów,
- b) rodzaj traktury,
- c) rodzaj wiatrownic,
- d) intonacja.

Zniszczone piszczałki można zastąpić nowymi, wykonanymi na wzór oryginalnych, zachowując tę samą menzurę i materiał. Do późniejszych dodatków, wypaczających zabytkowy charakter zewnętrznej oprawy organów, zalicza się:

przemalowania, przebudowy i różnego rodzaju dodatki, wprowadzenie w miejsce oryginalnych piszczałek prospektowych, nowych o zmienionej mierzurze i wykonanych w odmiennym materiale.

Po zakończeniu prac, które powinny być odebrane przez specjalną komisję, należy sporządzić protokół.

VI. Powiększenia i przebudowy.

1. Zasadniczo nie wolno powiększać ani przebudowywać zabytkowego instrumentu organowego.

2. Powiększenie lub przebudowa mogą mieć miejsce jedynie w szczególnych i wyjątkowych wypadkach. Powiększenie nie powinno mieć żadnego wpływu na zabytkowy charakter organów, stanowi po prostu dodanie nowych rejestrów lub rozszerzenie dotychczasowej skali głosowej. Przebudowa może nastąpić jedynie wówczas, gdy za zabytkową obudową organów nie zachowały się żadne części pierwotnego wyposażenia.

VII. Powyższe zagadnienia dotyczące ochrony zabytkowych organów, jak ochrona, naprawa, restauracja (rekonstrukcja), przebudowa i powiększenie, powinny być podane do wiadomości odpowiednim władzom kościelnym oraz państwowym urzędem ochrony zabytków.

Po przepisach wydanych w związku z III Kongresem Międzynarodowego Towarzystwa Muzycznego, który odbył się w Wiedniu w dn. 25—29 maja 1909 r., zorganizowany przez sekcję budowy organów pod patronatem zmarłego niedawno Dr Alberta Schweitzera, przepisy zawarte w „Weilheimer Regulativ” stanowią dalszy krok naprzód w dziele

ochrony zabytkowych organów. Zważywszy fakt częstego i świadomego niszczenia zachowanych, nielicznych już przykładów budownictwa organowego minionych epok przez przebudowy połączone z wymianą części oryginalnych na nowe, znaczenie powyższego „Regulaminu” wzrasta poważnie, bowiem obok przepisów ochrony tego typu zabytków ruchomych podaje sposób ich inwentaryzacji. Stąd też „Weilheimer Regulativ” powinien szczególnie zainteresować konserwatorów zabytków, organoznawców, budowniczych organów i organistów.

Marian Dorawa